

Hvad skal jeg med vores familiegravsted?

Af Charlotte Heitmann

Arkitekt og projektleder

I februar 2019 døde min far i en alder af 86 år, og jeg blev gravstedholder for vores familiegravsted; den type gravsted, hvor en pater familias eller et ægtepar og hans/deres efterkommere er begravet sammen. Men familiestrukturen har ændret sig meget, siden familiegravsteder blev almindelige op gennem 1900-tallet.

Påskrift på gravsten, Garnisons Kirkegård, København. Foto: Charlotte Heitmann.

Familiegravsted, Garnisons Kirkegård, København. Foto: Charlotte Heitmann.

Nu, hvor jeg har overtaget plejen af vores familiegravsted, spørger jeg mig selv, om der er regler, jeg skal følge, en familie, jeg skal tilgodese, og endda ønsker, som min far måske havde, som jeg burde opfylde. Jeg spørger også mig selv om, hvor længe og for hvem gravstedet skal opretholdes i sin nuværende form.

Min far formanede mig aldrig om, hvordan jeg skulle leve mit liv, men gav mig den bedste vejledning i stort og småt. Med til vores historie hører, at jeg voksede op med en bror og vores far, og at vi tilbragte en meget stor del af vores barndom hos vores farmor. Med til historien hører også, at da min far døde, havde jeg, i årene efter, svært ved at genfinde fodfæste og indre ro.

Min farmor havde en fantastisk have, fyldt med frugtræer og stauder. Om sommeren lugede hun mellem stauderne med skuffejernet, og bagefter rev hun alleen, der førte op til huset. Jeg husker tydeligt lyden af perlegrus, der bliver revet. Det var sådan, man gjorde.

Vi starter med at gøre, som man plejer

I tiden efter min fars død skulle der træffes et utal af beslutninger. Om kisteudsmykning og præst, salmer og gravøl. Til spørgsmålet om, hvor min far skulle lægges i jorden, var det hele så let.

Min far skulle kremes, og urnen skulle nedsænkes på det gravsted, hvor hans forældre og bedsteforældre ligger begravet. Han skulle ligge på vores familiegravsted. Til bisættelsen skulle der være et sandt hav af blomster, bl.a. fresier, som han elskede. Han holdt af det kulørte, grænsende til det kitschede.

Min bror og to yngre søskende, i en broget konstellation, bor langt fra København, hvor familiegravstedet er placeret. De har måske ikke samme rutine eller ritual i forhold til stedet, som jeg har, men uden tøven har vi betalt leje, så langt ud i fremtiden vi kan, og jeg har påtaget mig den daglige pleje, hvad det så end er.

At skille sig af med fortiden

Gretes sten var en smukt formgivet marmorsten, og bogstaverne, der kundgjorde hendes navn, og tallene hendes alt for korte liv, var svungne og feminine, givetvis bestilt af en sorg-

Min fars gravsten med forårsblomst, året efter bisættelsen. Foto: Charlotte Heitmann.

Kistepynt og hilsener.
Gretes sten anes til venstre.
Foto: Charlotte Heitmann.

fuld mor. Min fars farmor, Mammi, som min far omtalte med stor kærlighed, og Grete, der var hans fars kæreste lillesøster. Hun døde af den lungesygdom, der tog livet af tusindvis af mennesker, også i begyndelsen af det 20. århundrede.

Gretes sten passede ikke længere til harmonien blandt stenene, selv om den var et fint bidrag til oplevelsen af gravstensmoden gennem 100 år. Men fire sten til at udfylde det kvadratiske gravsted så ikke særligt harmonisk ud. Jeg spurgte det administrative personale på Vestre Kirkegård i København, om man må fjerne en sten, og jeg spurgte stenhuggeren, om han ville have stenen til genbrug. Jeg spurgte naturligvis også familien, men der var ingen, der så meget som løftede et øjenbryn. Jeg fjernede stenen, som stenhuggeren gerne ville genbruge. Efterfølgende har jeg tænkt, at ... om lidt er Grete væk, fordi Grete kun lever videre i min brors og min erindring, som de ord vores far sagde. Måske mine mindre søskende blot ved, at Grete var søster til den farfar, de aldrig havde mødt, og at hun var portrætteret af den yndige pige på gyngen, under de blomstrende æbletræer. Billedet, der hang på min fars væg, sammen med et stilleben malet af et medlem af familien.

Glemsel, tradition og forandring

At skille sig af med Gretes sten førte til mange tanker om glemsel. Jeg tænkte over, om vi har mindsten og mindehaver, fordi vi ikke ønsker at glemme, eller fordi vi, hvis vi glemmer, bliver konfronteret med, at vi en dag er de glemte.

At skille sig af med Gretes sten blev også startskuddet til tanker om, at det er okay at lave om, og ikke mindst til min spirende indre lyst til at ændre på teksten af det, jeg tit har kaldt for "verdens mindste kolonihave", med målene 270 cm x 270 cm og en hæk af taks på ca. 25 cm i højden.

Min far troede på fremskridt. Fremskridtet var kulørt, gjort af melamin og syntetiske stoffer i flotte farver. Han elskede de eksotiske planter, som kom på mode op gennem hans ungdom. Planter fra middelhavsområdet eller fra fjerne eksotiske egne. Dengang havde vi masser af summen i haven, og ingen talte om hjemmehørende eller invasive arter – ud over bjørneklo.

Igennem årene har jeg hjulpet min far med at passe gravstedet. Af og til gjorde vi det sammen, som dagens udflugt. Han fik mindre dårlig samvittighed og stregede opgaven ud i sin timemanager, der lå på det store skrivebord, når vi kom hjem.

Han lagde sjældent afskårne blomster på sine forældres grav, men stillede en plante. Egentlig en stueplante, f.eks. en hawaiiiblostm. Ellers holdt han stedet meget traditionelt med perlegrus og hæk, sådan som han mente, man skulle gøre det. I et norsk blad fandt jeg en anbefaling til at plante spanske margeritter, begonie, lobelia og tagetes på gravsteder. Ord, jeg hører med min farmors stemme.

Som jeg tænker det, repræsenterer et familiegravsted en tavle til de efterladte og til eftertiden, hvor man skrev om afdødes profession, status i samfundet og slægt. Det har en klang af prestige og har givetvis ikke været billigt. Således spadserede det pæne borgerskab hen og lagde blomster og arrangerede, og der blev set til, om den og den i byen nu holdt deres familiegravsted ordentligt.

Måske jeg karikerer lidt, men den rolle spiller familiegravstedet ikke for os, og formentlig ikke for ret mange i dag. Vores familiegravsted vidner ikke om fordums storhed eller betydningen af, at slægter skal følge slægters gang. Det er blot her, mine bedsteforældre og min far ligger begravet.

Kan jeg beholde min far mere ved at opretholde hans mindehave, eller kan jeg sikre mig, at der for mine egne børn kan findes en pause fra dagens mange gøremål i mindehaven for deres morfar. En pause, hvor de kan finde lidt af mig en dag, hvis de beslutter, at min urne skal stilles side om side med min fars.

Men for nu tager jeg det mere traditionelle ansvar på mig og holder gravstedet, som min far ville have ønsket, at jeg gjorde det, og ærlig talt har det givet mig mange gange ti minutters indre ro at køre forbi gravstedet. Jeg taler lidt med mig selv og spiller måske lidt Frank Sinatra via telefonens højttaler, inden jeg cykler videre til dagens andre gøremål.

Nye tider

Den snert af pligt, som min far selv følte, vil jeg ikke selv have. Og en opretholdelse af, hvordan min farmor ville have holdt stedet, vil jeg ikke forpligtes på, her hvor jeg mærker, at jeg leder efter at give stedet en ny betydning. Min far ville have hilst nye tider velkommen. Kirkegårdene ser vi måske som en smule uforanderlige, men de har også haft forskellige udtryk og været i forandring.

Vestre Kirkegård bliver indviet som Københavns nye store hovedbegravelsesplads på allesjælesdag den 2. november i 1870. Jeg har læst, uden at kunne huske hvor, at den første,

der blev begravet, var en fattig og ensom mand fra Ladegården, der var Københavns største fattiggård og arbejdsanstalt. Han havde ingen familie, og man lagde for ham en sten uden navn.

København var, også dengang, i hastig vækst, og man kunne ikke begrave flere inden for voldene. I lang tid var Vestre Kirkegård netop for de fattige, og det var ikke tilladt at foretage indhegninger, sætte hæk og beplante gravene. Monumenter, gravsten osv. var ligeledes forbudt. Da kirkegården blev udvidet omkring 1880, gav man tilladelse til netop beplantning, ligesom etablering af familiegravsteder og opsætning af monumenter blev muliggjort. Vestre Kirkegård blev populær, og antallet af begravelser voksede. Samtidig blev det mere og mere indlysende, at kirkegården havde potentiale som park, og kort efter, i 1883, blev der vedtaget en anlægsplan, som på mange måder ligner det parkanlæg, der er i dag.¹

I vores tid

Spørgsmålet om biodiversitet er på alles læber. Spørgsmålet om, hvor mange arter vi allerede ikke har længere, eller

Vestre Kirkegård, med tydeligt parkmotiv. Foto: Charlotte Heitmann.

Sommerfuglebed på
Garnisons Kirkegård,
København. Foto:
Charlotte Heitmann.

spørgsmålet om, hvor mange arter vi vil miste inden for blot en generations tid, og hvilke konsekvenser det vil have for os, den race, som er en del af biodiversiteten på planeten.

Kirkegården, begravningspladsen, et sted at gøre af vores kære, når de ikke længere har et liv på jorden iblandt os. Uanset grunden til at besøge en kirkegård, om det er, fordi vi her kan føle os besjælede med dem, der kom før os, eller om vi kommer, fordi kirkegården tilbyder en ro og et rum til uransagelige følelser, om vi betragter det som en have, et poesiens rum eller ej, rummer den et betydeligt potentiale for genfortolkning af, hvordan vi forholder os til naturens liv, og af vores liv som del heraf. Når det handler om biodiversitet og en agenda, der ikke kun er oppe i tiden, men også én, som vi har forstået, vi bør tage alvorligt, har kirkegårdene også et betydeligt potentiale.

Jeg skal ikke kunne sige, hvem der motiveres ind i denne dialog, men jeg har valgt at tage relevante kurser, så jeg inden for mit felt også kan tale med om biodiversitet, bæredygtighed og CO₂-aftryk. Og jeg ser, at flere små bede og hjørner af byen giver mere og mere plads til insekter.

Mit lille bidrag

Potentialet handler om mere end bæredygtig kirkegårdsdrift. Jeg kan ønske, at ingen af kirkegårdens store arealreserver frasælges til mere byudvikling, men at de genfortolkes og får

Gravsted, der minder om en kolonihave, Brønshøj Kirkegård. Foto: Charlotte Heitmann.

en fornyet betydning i vores samfund, både som institution, som det, der binder fortid og nutid sammen, så vi føder forhåbninger for fremtiden, og også som have, park og pause.

“The future doesn’t exist. The only thing that exists is now and our memory of what happened in the past. But because we invented the idea of a future, we’re the only animal that realized we can affect the future by what we do today.”²

Men er det virkelig nødvendigt, når jeg synes, at jeg har så mange andre gøremål, eller når jeg egentlig tænker, at min fars måde at holde gravsted på sagtens kunne fortsætte, med lidt gran til jul og lidt håndlugning om sommeren, og alt sammen til lyden af perlegrus.

For mig er det nødvendigt. Det er nødvendigt og helt enkelt indlysende, fordi mit ønske om forandring er en naturlig del af, at jeg er i live og holder stedet for de levende. Det bliver på den måde også en slags stedets berettigelse, der åbner op for et nyt nærvær. For mig med ham, og for mig med mig selv. Et nærvær med en af vor tids vigtigste dagsordener, med naturen og med håb for kommende generationers muligheder på jorden.

Det er nødvendigt, og vi skylder at bære det levende videre. Det giver så god mening, at det kan starte med, at jeg konkret

kan bidrage og genfortolke min udlægning af begravelsens ritualer, stedets æstetik, børnelærdømmens biologiske paradoks, at ud af døden kan livet komme. Af jord er du kommet – af jorden skal livet genopstå.

År for år vil dette familiegravsted forandres. Det handler ikke kun om dette sted, men også om et sted, hvor vi kan genfinde fodfæste igen og igen. Det står de næste frit for at fjerne stenene og skabe den forandring, de har brug for. Vi må se det store i det små. Jeg køber planter, såkaldte hjemmehørende arter, der skal tiltrække insekter. I år blev det til potter med kællingetand og røllike, blåkant og sankthansurt, men også med klassikeren lavendel. Dertil masser af forårsløg, der kan give kulør til hele foråret. Jeg står klar med et fuglebad, der skal graves ned i plan med overfladen. Senere med tørst, akelejer og timian, mens jeg håber på sommerfuglebesøg til næste år.

Litteratur

1. [https://da.wikipedia.org/wiki/Vestre_Kirkeg%C3%A5rd_\(K%C3%B8benhavn\)](https://da.wikipedia.org/wiki/Vestre_Kirkeg%C3%A5rd_(K%C3%B8benhavn)), og Københavns Kommune, *Vestre Kirkegård Udviklingsplan 2015-65, juni 2015*.
2. Suzuki, David Takayoshi, citatet (uden reference til litteratur eller interview) stammer fra udstillingen *The Future is Present*. 19. juni 2022 – 01. juni 2023, Designmuseum Danmark.

Det første skridt på vejen er potter med hjemmehørende arter. Foto: Charlotte Heitmann.